

Stefan Petke, *Muslime in der Wehrmacht und Waffen-SS. Rekrutierung – Ausbildung – Einsatz*. Berlin: Metropol Verlag, 2021, 581 str.

Pitanje muslimanskih vojnika u službi nacističke Njemačke tokom Drugog svjetskog rata postalo je, naročito u posljednje vrijeme, izuzetno privlačna istraživačka tema u određenim evropskim i svjetskim historio-grafskim krugovima. Stoga ne čudi da se pojavilo više studija i autora koji su o ovim temama objavili monografije i niz radova, a u kontekstu bosanskohercegovačkih muslimana vrijedi istaći imena poput Franziske A. Zaugg, Xaviera Bougarela i Stefana Petkea. Otvaranje pitanja vojnog učešća muslimana u jedinicama *Wehrmachta* i *Waffen-SS*-a u uskoj je vezi s povećanjem općeg interesa za istraživanje položaja, uloge i učešća muslimana u Drugom svjetskom ratu, ali i muslimana i islama u cjelini.

Monografija Stefana Petkea *Muslime in der Wehrmacht und Waffen-SS. Rekrutierung – Ausbildung – Einsatz* predstavlja njegovu doktorsku disertaciju kojom je nastojao prikazati poglavito vojne postrojbe *Wehrmachta* i *Waffen-SS*-a u kojima su služili vojnici muslimanskog porijekla. Konceptijski, knjiga je podijeljena na dvije veće cjeline, pri čemu se u prvoj autor fokusirao na proučavanje oblika nasilja i iskustava različitih “muslimanskih” društava do početka Drugog svjetskog rata, a za koja se u kasnijoj fazi vežu određene vojne jedinice u službi nacističke Njemačke. Petke je detaljnije analizirao područja Magreba, sjeverne Afrike, Bliskog Istoka, muslimane Sovjetskog Saveza i jugoistočne Evrope, te na osnovu političkog razvoja i iskustva muslimana u navedenim područjima pokušavao kreirati uvod u priču o muslimanskim borbama u njemačkim vojnim snagama. Kada su u pitanju muslimani Bosne i Hercegovine, Petke navodi neke od najznačajnijih momenata, od austrougarske okupacije zemlje i otpora okupaciji, do razvoja muslimanskih institucija u Austro-Ugarskoj imperiji, zatim Balkanske ratove i Prvi svjetski rat, fenomen iseljavanja muslimanskog stanovništva kao paralelni proces u ovom periodu, te položaj muslimana u

Kraljevini Jugoslaviji. Autor detektira Džemaludina Čauševića kao nosioca modernizacijskih procesa među muslimanima, dok Mehmeda Handžića predstavlja kao lidera konzervativizma i drugih komplementarnih ideja. Potrebno je istaći da se i u ovoj studiji “Mladi muslimani” prezentiraju kao važan faktor u cjelokupnoj idejno-političkoj sceni muslimana u tretiranom periodu iako su njihov utjecaj i domet bili izuzetno marginalni. Uz to, Petke je u osnovnim crtama predstavio njemačku percepciju kolonijalnih društava te zaokret Hitlera u vezi s pitanjem prostora Bliskog Istoka i Sjeverne Afrike, koje je u osnovi prepuštao kao italijansku zonu interesa, ali od proljeća 1941. godine, zbog usložnjavanja vojno-političke situacije, ovi prostori, kao i muslimansko stanovništvo u cijelosti, ulaze ozbiljnije u njegovu zonu interesa.

U drugom, obimnijem dijelu knjige, Petke se fokusirao na “muslimanske” vojne postrojbe unutar njemačkih oružanih snaga. Fokus je stavljen na rekonstrukciju procesa nastanka i djelovanja “muslimanskih” vojnih postrojbi te analizu odnosa vojnog i političkog vrha nacističke Njemačke prema “muslimanskim društvima” u smislu njihove eksploatacije u vojne svrhe, odnosno težnji za masovnom mobilizacijom muslimana. Ukupne odnose nacističke Njemačke i boraca iz “muslimanskih” zajednica u službi *Wehrmachta* i *Waffen-SS-a*, koje analizira u svojoj knjizi, Petke je podijelio u tri faze. Prva faza je, prema autoru, obilježena novoodređivanjem njemačke politike prema mediteranskom području, naročito prema onim dijelovima naseljenim dominantno muslimanskim stanovništvom. Tada se formiraju prve vojne postrojbe, u sastavu *Wehrmachta*, sačinjene dominantno od muslimanskih regruta.

U drugoj fazi koja, prema Petkeu, počinje krajem 1941. godine, posvećuje se mnogo više pažnje muslimanskim vojnicima u službi Trećeg Rajha. U fokusu autora je osnivanje tzv. Istočnih legija (njem. *Ostlegionen*), odnosno promjena politike prema ovim formacijama, koja se ogledala u generalno poboljšanom pristupu i tretmanu. Tada dolazi do povećanja u brojkama ovih postrojbi, ali i njihovom naoružanju, obuci i drugim faktorima koji

su trebali osigurati bolju eksploataciju regrutiranih “muslimanskih” vojnika. Veliku promjenu Petke je uočio u kontekstu prisutnosti religije. Prema njegovom shvatanju, upravo u ovoj fazi nastupa period upotrebe religije među “muslimanskim” vojnim postrojbama nacističke njemačke, s obzirom na to da dolazi do uvođenja vjerskih službenika. Pored toga, autor ističe da je u vojnim snagama nacističke Njemačke duhovna opskrba imala tendenciju slabljenja kako je rat prolazio, osim u “muslimanskim” postrojbama. Tu se prisustvo duhovnih lica i sadržaja u vojnoj službi povećavalo do završne faze rata, kada dolazi do sloma sistema.

Prema Petkeu, treća faza procesa obilježena je u najvećoj mjeri unutrašnjim “sukobom” *Wehrmachta* i *Waffen-SS*-a u vezi s regrutiranjem i popunjavanjem svojih redova u fazi rata kada je nedostatak ljudstva postajao sve veći problem. U tom smislu pokazuje se da je *Wehrmacht* imao mnogo bolje i nadasve prilagodljivije strukture za jedan takav proces kao što je inkorporiranje muslimanskih boraca u svoje redove. S druge strane, *Waffen-SS* našao je plodno tlo na prostoru Balkana, gdje su se nalazili muslimani Albanije i Bosne i Hercegovine koji nisu imali veliki značaj za *Wehrmacht*. Kada je u pitanju konkretno 13. *Waffen-SS* divizija (hrvatska, br. 1), koja je djelovala uglavnom na prostoru sjeveroistočne Bosne, donosi se zaključak da je divizija imala punu kontrolu i vlast nad teritorijom koja joj je bila povjerena, prvenstveno za borbu protiv jugoslavenskih partizana. Petke smatra da koncept ove divizije snažno podsjeća na tzv. kolonijalne trupe iz perioda Njemačkog Carstva s obzirom na to da su i jedne i druge jedinice bile popunjene domaćim stanovništvom, ali da su bile rukovođene njemačkim oficirskim kadrom. Određenu pažnju autor je posvetio i analizi propagandne eksploatacije 13. SS divizije koja je predstavljena kao izuzetno uspješna, a na drugim teritorijama naseljenim muslimanima širili su se leci, poster i drugi propagandni materijali kako bi se lokalno stanovništvo upoznao, pridobilo i lakše regrutiralo za službu u oružanim jedinicama nacističke Njemačke. Pored navedenog, Petke ukazuje na to da je u trećoj fazi vidljiva promjena i u vezi s pitanjem utjecaja i značaja vjerskih službenika, naročito u *Waffen-SS*-u. Za ove jedinice, a posebno

13. SS diviziju, iznesen je podatak da su SS-imami imali ulogu koja je nadilazila duhovni, a sve više poprimala politički karakter.

U suštini, proces inkorporiranja muslimana u oružane strukture nacističke Njemačke Petke ocjenjuje kao neuspjeh. Ključni faktori za takav zaključak proizlaze iz izuzetno haotične politike Trećeg Rajha prema “muslimanskim” zemljama i narodima, koja se mijenjala u skladu sa situacijom na terenu, s vrlo malo konzistentnosti. Ne manji značaj autor pripisuje i postojećem rasizmu, kolonijalnim predodžbama, kulturnim razlikama, te možda i najvažnijem faktoru, tj. različitom tretmanu “muslimanskih” boraca u odnosu na njemačke. Takve okolnosti dovodile su do toga da većina vojnih postrojbi, pojedinačno, ali i u cijelosti, nije ispunila očekivanja koja su njihovim osnivanjem zamislili čelni ljudi nacističkog sistema. S ovakvim zaključcima Petke je ponudio određene novitete u posmatranju “muslimanskih” vojnih postrojbi, koji se prvenstveno ogledaju u analizi kolonijalnog aspekta ovih jedinica, a koji nije bio prisutan samo u njihovom vizuelnom identitetu nego i u dubljoj analizi pozicije ovih jedinica u njemačkom vojnom sistemu. Također, veliki značaj studije leži upravo u tome što nudi širi pogled na različita “muslimanska” društva koja su u periodu Drugog svjetskog rata bila zahvaćena i imala određenu vrstu odnosa s vojnim strukturama nacističke Njemačke.

Ajdin Muhedinović